

Bartolomé de Las Casas (1484–1566)

Dobytí Ameriky a otázka lidské důstojnosti v evropském myšlení moderní doby

Markéta Křížová

V příběhu dobývání Nového světa patří Bartolomé de Las Casas – vedle Kryštofa Kolumba a Hernána Cortése – k postavám zmiňovaným nejčastěji. Jeho život jako by ztělesňoval slávu i tragiku této přelomové fáze světových dějin. V mládí se aktivně účastnil vojenských tažení proti Indiánům.²⁹ Prodělal duchovní obrat, vyvolaný sice konkrétními událostmi, zároveň ale vycházející z rozjitřené duchovní atmosféry přelomu 15. a 16. století. V následujících dekadách horlivě komentoval a zároveň se aktivně účastnil dění v Americe, ve snaze ovlivnit španělskou politiku³⁰ na nově získaných územích. Díky němu se pro budoucnost zachovaly některé klíčové dokumenty první fáze kolonizace, především Kolumbův lodní deník; jeho vlastní texty jsou neocenitelným svědectvím o mnoha důležitých událostech. Zároveň ale Las Casas své líčení přizpůsobil vlastním potřebám – a je také otázkou, zda skutečně sehrál tak zásadní roli v utváření španělské koloniální politiky, jak tvrdil on sám a jeho apologeti či protivníci.³¹ Proto je důležité poznat druhý život Las Casasových textů, jak za jeho života vydaných, tak těch,

²⁹ Navzdory nejnovější úpravě pravopisu slova „indián“ v češtině zachovávám jeho podobu s velkým počátečním písmenem. Nesouhlasím totiž s argumentací *Pravidel českého pravopisu* z r. 1993, že jde o „příslušníka antropologické skupiny“ (podobně jako „černocho“ atd.). Nedomnívám se také, že by toto označení neslo pejorativní nádech jakožto dědictví evropské kolonizace amerického kontinentu. Namísto toho pokládám termín „Indián“ (bez jakéhokoli hodnotícího podtextu) za označení geografické, tedy za označení obyvatele „Západních Indií“, jak byly španělské državy v Americe nazývány v 16.–18. století. Společnou antropologickou skupinu („rasu“) tvoří Indiáni s obyvateli dalších území, Polynésany, Melanésany a řadou Asiatů.

³⁰ Striktně vzato nelze pro období před rokem 1516 hovořit o „španělsku“, ale o spojení dvou monarchií v osobách jejich vládců, Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské. I za jejich nástupce Karla I. se po nějakou dobu stále jednalo spíše o personální unii než jednotný stát. Byť jsem si těchto okolností vědoma, pro usnadnění výkladu bude v následujícím textu užíváno adjektivum „španělský“.

³¹ Jako zcela klíčovou postavu kolonizace vidí Las Casase například Budil (2001) nebo Clayton (2012).

kteřé zůstaly v rukopisech, často byly objeveny s velkým časovým odstupem a začleněny do intelektuálních polemik, jež měly se samotným procesem zámořské expanze jen málo společného.

Dobyvatel

Informace o Las Casasově životě obecně nejsou příliš spolehlivé, zejména to platí pro fakta roztroušená v jeho vlastních spisech, vzhledem k jejich polemickému charakteru (Pro autoritativní životopisy viz Giménez Fernández 1971; Pérez Fernández 1984). Podle dostupných údajů se narodil v Seville v roce 1485, v rodině drobných obchodníků a bezvýznamných úředníků. Pozoruhodné je, že rodina byla původně židovská, byť již v předchozí generaci přestoupila na křesťanství. Snad i proto Bartoloméův otec Pedro přijal příjmení své matky, Las Casas, přestože si jeho bratři (tedy Bartoloméovi strýcové) a jejich potomci ponechali rodové příjmení Peñalosa. Sevilla se během posledních dekád 15. století proměnila ze zapadlé rybářské vesnice v prosperující přístav. Právě odsud se vydávaly karavely na průzkumné výpravy podél afrického pobřeží a dále do Atlantického oceánu. O velikonoční neděli 31. března 1493 sledoval osmiletý Bartolomé triumfální přivítání Kryštofa Kolumba na jeho cestě ke královskému dvoru po návratu z první cesty do Ameriky, obdivoval zajaté Indiány ozdobené barevnými pery a zlatými šperky i pestré papoušky nesené v průvodu (Las Casas 1994, 1: 346). Krátce na to Pedro de Las Casas opustil rodné město a ve druhé Kolumbově výpravě se vydal za moře. Bartolomé mezitím studoval na katedrální škole v Seville, kde zvládl latinu i základy teologie. Tehdy byl také svědkem tvrdého potlačení povstání muslimů v nedaleké Granadě (1500), propuknuvšího poté, co španělské úřady opakovaně porušovaly slib náboženské tolerance a vynucovaly si konverze ke křesťanství. Poprvé se tak setkal s důsledky náboženské netolerance, kulturního neporozumění i bezohledného prosazování centralizované královské moci na nově dobytých územích.

O dva roky později zamířil do Ameriky, na lodi Nicoláse de Ovanda, v pořadí třetího královského guvernéra „Západních Indií“, území zahrnujícího v té době jen některé z ostrovů v Karibském moři. Ovando měl postavit život v kolonii na pevné základy a zefektivnit exploataci dvou nejdůležitějších zdrojů: zlata a domorodé pracovní síly. Otec a syn Las Casasové se usadili na ostrově Española (dnešní Dominikánská republika a Haiti), věnovali se dovozu španělského zboží a pěstování a prodeji potravin. Bartolomé získal do užívání pozemky v centrální části ostrova, zvané La Vega, a spolu s nimi i několik desítek domorodců. „Velmi se zajímal o své výnosy, tak jako ostatní, a posílal své Indiány do

zlatých dolů“ (Las Casas o sobě ve svých spisech často psal ve třetí osobě; Las Casas 1994, 3: 2085). V této etapě svého života tedy zcela zapadal do modelu první generace osadníků: mladých mužů, odhodlaných překonat omezení svého původu a získat v Novém světě bohatství a společenskou prestiž. Indiánští služebníci byli v tomto úsilí nástrojem, nepoddajní Indiáni překážkou. S tím vším se vůbec nerozcházela skutečnost, že byl Las Casas v roce 1510 vysvěcen na kněze. V 15. a 16. století se duchovní všude v Evropě bez skrupulí zapojovali do světských záležitostí, shromažďovali majetek a usilovali o významné politické posty; naopak důkladné teologické vzdělání nebylo nutností (což byl i případ Las Casase).

V této době nicméně již ve španělské církvi doutnaly intenzivní reformní proudy. Jejich vůdčím představitelem byl františkán Francisco Jiménez de Cisneros, kardinál, velký inkvizitor a po smrti kastilského krále Filipa (1506) regent království. Pozoruhodné je, že tento schopný administrátor a řečník – od roku 1478 stojící v čele španělské inkvizice, jenž se v roce 1484 vzdal všech svých funkcí a vstoupil do františkánského řádu, v následujících letech striktně dodržoval všechny požadavky jeho zakladatele, ale v roce 1492 se stal soukromým zpovědníkem královny Isabely a o tři roky později arcibiskupem z Toleda, s cílem přispět k celkové reformě církve – také pocházel z rodiny *conversos*, obrácených Židů (Rummel 1999). Touha odstranit nešvary a vrátit církev k původnímu smyslu Kristova poselství ale ovládla také stovky bezejmenných kněží a příslušníků duchovních řádů. Na Iberském poloostrově získala velkou popularitu díla Erasma Rotterdamského (Bataillon 1950); a pro mnohé z jeho čtenářů se jako východisko z krize, do níž se zdála propadat evropská společnost, nabízel nově objevený svět v západních mořích. Když Kolumbus poprvé zakotvil u břehů karibských ostrovů, měl pocit, že vstoupil do rajske zahrady, do počátku lidského věku. „Stromy tam byly zelené a hojně obsypané ovocem, rostliny a byliny vysoké a kvetoucí. [...] Pokud jde o zemi, je nejlepší, jakou si možno pomyslet.“ Neopomněl vychválit i obyvatele: „Nejhezčí ze všech, které dosud spatřil, [...] urostlí a silní, vlídně mluví a nemají žádného náboženství“ (Kolumbus 1942, 49). Během jediné generace ale pole rozryli hledači zlata, zvěř zmizela a indiánská populace se snížila na polovinu, v důsledku evropských chorob i brutálního zacházení, nepřiměřené pracovní zátěže a krutých trestů za sebemenší prohřešky. Domorodci ovšem nebyli – formálně vzato – zotročováni. Instituce zvaná *repartimiento* však dávala bílým kolonistům v podstatě neomezenou moc nad obyvateli indiánských vesnic i nárok na většinu z toho, co vypěstovali a vyrobili. Indiánské komunity byly rozdělovány (španělsky *repartir*) těm, kdo se zasloužili o dobytí daného území. Měli domorodce učit křesťanským mravům a chránit je; za to získávali nárok na jejich práci, respektive na jejich produkty, ať

již úrodu, nebo narýžované zlato. Samotná půda, kterou Indiáni obdělávali, zůstávala majetkem španělské koruny (Simpson 1929).

V roce 1511 na ostrov Española dorazila trojice dominikánských misionářů. Jejich úkolem bylo pečovat o duchovní blaho španělských kolonistů, nemohli ale ignorovat ani situaci domorodců. Během kázání o čtvrté adventní neděli, 21. prosince 1511, na verš z Janova evangelia („jsem hlas volajícího na poušti“) jeden z nich, Antonio de Montesinos, odmítl udělit rozhřešení komukoli, kdo využíval práce indiánských služebníků – včetně tehdejšího guvernéra ostrova, Kolumbova syna Diega (Text kázání se nedochoval, Las Casas ale do svých textů zařadil jeho shrnutí: Las Casas 1994, 3: 1761–1763). Dominikáni také zaslali zprávu o poměrech ke dvoru – a odpovědí bylo již v následujícím roce vyhlášení tzv. zákonů z Burgosu, které poprvé zakotvovaly zákonnou ochranu a respekt vůči původnímu obyvatelstvu Ameriky, i když samozřejmě ne vždy byly skutečně uváděny do praxe.

Las Casas se s největší pravděpodobností kázání Antonia de Montesinos zúčastnil a snad i jemu bylo odmítnuto rozhřešení, v tuto chvíli se ale ve své účasti na predátorském stylu kolonizace otrást nenechal. Naopak, ve výpravě Diega de Velázqueze se zúčastnil dobývání dalšího z velkých karibských ostrovů, Kuby. Teprve zde – pod dojmem masakrů a bezpráví, jichž byl svědkem – si údajně uvědomil zhoubné důsledky činů svých i ostatních Španělů a ztotožnil se s názorem dominikánů na principiální hříšnost celého koloniálního projektu. Slovo „údajně“ je na místě. Většina toho, co víme o pohnutkách a myšlenkách Las Casase, pochází z jeho vlastních spisů, sepsaných mnohem později a sloužících konkrétním politickým účelům, případně z děl autorů vedených snahou jej vychválit nebo očernit (Pro pozitivní obraz v dobových textech viz například Dávila Padilla 1595; Remesal 1619; pro negativní Solís 1684.) Jisté ale je, že se v roce 1514 skutečně vzdal svého *repartimiento*, navázal kontakt s dominikány a následujícího roku se vydal do Španělska, aby „informoval krále a požadoval nápravu těchto očividných křivd“ (Las Casas 1994, 3: 2080). A od tohoto okamžiku až do své smrti sledoval jediný cíl: zajistit pro americké Indiány stejná práva a přinejmenším stejnou ochranu, jaké se dostávalo jiným lidským bytostem, spaseným obětí Ježíše Krista.

Horlitel

Las Casasovi životopisci někdy jeho duchovní obrat z roku 1514 – poněkud nadneseně – přirovnávají k prohlédnutí Pavla z Tarsu. Tak jako Pavel ovšem Las Casas především navázal na myšlenky jiných. Dominikáni na Española jen rozvíjeli diskusi, která ve španělských církevních

a právnických kruzích probíhala již několik desetiletí v souvislosti s podrobováním obyvatel Kanárských ostrovů v letech 1402–1496. Již v této době byla rozvířena otázka „spravedlivé války“, práva zotročovat nevěřící a mírumilovného šíření křesťanského náboženství. Po mírumilovné konverzi volali dominikáni stejně jako příslušníci jiných řádů – například františkán Jacobo de Testera, který v první polovině 16. století působil v Novém Španělsku (tedy dnešním Mexiku; Zavala 1991; Chauvet 1970).

Unikátní však byla vehemence, s níž Bartolomé de Las Casas po dobu následujícího půlstoletí své názory prosazoval, objem textů, které během této doby vyprodukoval, i jeho schopnost získávat na svou stranu vlivné politické aktéry. Tento bezvýznamný klerik, postrádající vlivné příbuzné a přímluvce, se u dvora prosadil stejně rychle jako předtím v horečném ovzduší karibských kolonií. O Vánocích roku 1515 se setkal s umírajícím králem Ferdinandem a později s regentem kardinálem Cisnerosem a s dalším významným královským hodnostářem, Adrianem z Utrechtu. Předložil jim pamětní spis, v němž dokumentoval porušování zákonů z Burgosu na karibských ostrovech. Cisneros situace obratně využil: odvolal příslušné hodnostáře a jmenoval na jejich místa své chráněnce.

Toto byl důležitý moment, který dlouhodobě určil postoj politických elit vůči Las Casasovi. Španělská koruna čelila v nových državách v západních mořích vážným problémům. Objevné výpravy vždy vycházely ze soukromé iniciativy. Bohatí obchodníci, šlechtici, dokonce i duchovní nebo představení klášterů vkládali svůj majetek do podniků s nejistým koncem, kapitáni lodí a velitelé vojenských výprav dávali v sázku své životy – a to vše jen za slib budoucích privilegií v případě, že výprava bude úspěšná. Vzhledem k rozsahu rizika byly sliby ze strany koruny více než velkorysé. Ale v okamžiku, kdy skutečně došlo na americké půdě k ustavení kolonií, začaly být rozsáhlé administrativní a majetkové zisky *conquistadorů* na obtíž a koruna usilovala o jejich omezení a o posílení svých vlastních úředníků. (Ostatně snaha o posílení ústřední královské moci byla velmi patrná i v mateřské zemi, zejména po nástupu Karla V. na trůn.) Soustředěnou kampaní byl během několika let zdiskreditován Kolumbus, svou moc ztratil ve třicátých letech 16. století dobyvatel Mexika Hernán Cortés. V tažení proti příliš úspěšným kolonistům získal španělský král ochotné spojence právě v příslušnících mnišských misijních řádů, kteří kritizovali postup dobývání a snažili se obrátit sympatie svých čtenářů a posluchačů ke skutečnému ochránci Indiánů, tedy španělskému králi.

Ve španělských koloniích v Novém světě se dobývání a kolonizace území výslovně ospravedlňovaly šířením křesťanství. V roce 1503 Katoličtí králové vydali významný dokument (tzv. *Instrucción*), v němž

se přihlásili k zodpovědnosti za christianizaci obyvatel Nového světa a vytyčili základní principy misijní práce; mimo jiné i přání, aby Indiáni byli shromažďováni do osad, na něž by dohlížely španělské úřady, a tam se věnovali obdělávání půdy. Ostatně již bula papeže Alexandra VI. *Inter caetera* (1493) s tímto odůvodněním vyhlásila výlučné právo španělských vládců na nově objevená zámořská území; o patnáct let později jim papež Julius II. v bule *Universalis Ecclesiae regiminis* přiznal významná privilegia, tzv. *Regio Patronato*. Nejvýznamnější z výsad bylo právo potvrzovat církevní představitele nově objevených území a spravovat desátky na těchto územích vybrané, které byly určeny pro další expanzi katolické církve (Hera 1992).

To samozřejmě neznamená, že Las Casas pracoval na objednávku dobových elit – sám nešetřil ve svých výpadech nikoho a opakovaně vyjadřoval své zhnusení i nad „slepotou králových rádců“, pokud nesouhlasil se zákony, které navrhovali. Nebyl však ani blouznivým snílkem nebo „Donem Quijotem“, byť jej tak mnozí autoři vnímají. To, že jeho snahy se ubíraly stejným směrem jako snahy dvora, usnadnilo realizaci mnoha jeho vizí. Myšlenkově ovšem Las Casas spíše než z aktuálních politických spisů vycházel z myšlenek humanistické vzdělanosti, z intelektuálních proudů rezonujících evropskou společností na prahu moderní doby. Vědomě či nevědomky se ocitl pod vlivem myslitelů, kteří – každý po svém – hledali nový smysl lidské existence a nové pojetí státu a společnosti, ať už to byli již Thomas More, Girolamo Savonarola, nebo Niccolo Machiavelli. Už memoriál předložený v roce 1516 Cisnerosovi obsahoval náčrt rovnostářské společnosti po vzoru Morovy *Utopie*, detailně regulované zákony a nařízeními, s přesně rozvrženými časy práce a odpočinku, s dokonale zorganizovanou distribucí potravin, aby komunita jako celek prosperovala a nikdo nebyl ochuzován na úkor jiného.

Příznačný je v tomto směru projekt vzorových indiánských vesnic, který Las Casas spolu s Antoniem de Montesions předložil v Madridu v roce 1516. Indiáni měli být shromážděni bez jakéhokoli násilí; měli mít vlastní vůdce, podrobené ovšem dohledu misionářů. Projekt přesně určovat střídání hodin práce a odpočinku, zdůrazňoval, že všichni obyvatelé vesnic mají být učeni umění číst, psát a také některému z evropských řemesel. Každá osada měla mít špitál pro péči o nemocné a staré (Baptiste 1990). Toto měl být – podle Las Casase – klíč k nápravě hluboké krize evropské, konkrétně pak španělské společnosti. Do Nového světa měly být transplantovány pouze její pozitivní rysy, především křesťanská víra, a sloučeny s vlastnostmi amerických Indiánů: bezelstností, rovnostářstvím, mírumilovností.

Součástí plánu byl ale také návrh – později Las Casasem několikrát zopakovaný – zaměstnávat na zlatých nalezištích Ameriky místo Indiánů

černé otroky. Sám později uvedl: „Onu radu, aby do těchto zemí byli přivezeni černoši, dal jako první kněz Casas, aniž si uvědomil nepravost, s jakou Portugalci jímají lidi a dělají z nich otroky; poté, když to zvěděl, nebyl by to již řekl zanic na světě [...] neboť právo černochoů je stejné jako právo Indijců“ (Las Casas 1954, 196). Tuto skutečnost se badatelé Las Casasovi sympaticky naklonění snažili vysvětlit a obhájit, zatímco jeho oponenti jej kritizovali jako pokrytce. Otroctví se nicméně s vizí ideální společnosti nevylučovalo, do svých modelů je zapracovali Platón i More, čímž uvolnili imaginárním občanům ruce k ušlechtilým zaměstnáním a dopřáli jim dostatek volného času k intelektuálnímu rozvoji. Las Casas navíc argumentoval, že černoši dovezení do Ameriky byli předtím legitimně zotročeni (ve „spravedlivé válce“) na území Afriky, zatímco boje sváděné s Indiány na území Nového světa v jeho očích zotročování neopravňovaly.

Las Casas také nikdy nezpochybnil samotnou oprávněnost evropské kolonizace Ameriky. Naopak, pokládal její objevení za „zázrak z milosti Boží“ (Las Casas 1994, 1: 345). Neúnavně oslavoval Kryštofa Kolumba, nástroj v rukou Božích, byť byl – technicky vzato – původcem všech zločinů, které se na americké půdě od roku 1492 udály. Věnoval mu celou první knihu svých *Dějin Indií*, chválil jeho zbožnost a odvalu – a protože hojně citoval a parafrázoval Kolumbovy deníky, jejichž originály se neuchovaly, pro budoucnost nesmazatelně určil Kolumbův obraz (Zamora 1989). Zároveň ovšem Las Casas vyzýval k důsledně mírovému osídlování území Kolumbem objevených. V roce 1521 se mu konečně podařilo setkat s mladým králem Karlem, předstírat mu svou vizi kolonizace Nového světa a získat povolení ji zrealizovat v regionu Cumaná na území dnešní Venezuely. Následně přepravil přes Atlantik sedmdesát chudých španělských rodin, vybavil je nářadím a osivem a rozmístil mezi místní domorodce, aby je učili evropským řemeslům, utvrzovali ve víře a chránili před bezohledností *conquistadorů*. Společně pak měli vybudovat novou, lepší společnost. Už Kolumbus totéž doporučil Katolickým Veličenstvům v roce 1493, po návratu z první výpravy, což Las Casas neopomněl zdůraznit (Hanke 1965, 55).

Během krátké doby však Indiáni padli za oběť nemocem a otrokářským výpravám, Španělé si nedokázali v nových podmínkách zajistit obživu a přeživší se rozprchli do jiných částí kolonií. Neúspěšný projekt se během následujících staletí stal nejčastěji citovaným argumentem proti Las Casasovi, důkazem jeho lehkomyšlnosti a nedostatku ohledu na kohokoli, koho využíval pro své záměry. Sám Las Casas se pod dojmem drtivého neúspěchu v roce 1522, v téměř padesáti letech, rozhodl k dalšímu zásadnímu životnímu obratu. Vstoupil do dominikánského řádu a na řadu let se stáhl do ústraní kláštera v Puerto Plata

na ostrově Española. Během „dlouhého spánku“ studoval teologii a právo a rozpracoval některé ze svých nejslavnějších spisů, především již citované *Dějiny Indií* (*Historia de Indias*), dokončené ovšem až o několik dekád později. Tento spis podrobně zachycuje dění na území Nového světa od první Kolumbovy cesty po dvacátá léta 16. století, navzdory názvu se ale jedná o text politický a polemický, nikoli pouhé vypsání faktů. Sám Las Casas ve své závěti požadoval, aby byl vydán až dlouho po jeho smrti. Nakonec zůstaly *Dějiny Indií* v rukopise po více než tři století – i proto, že je členové španělské Královské akademie posoudili jako text „těžkopádný co do stylu, nevhodný co do odboček i extravagantních a nesouvislých myšlenek“ (Saint-Lu 1986: il).

Z klauzury ovšem Las Casas vystoupil roku 1531, pod dojmem krutého potlačení dalšího z indiánských povstání na ostrově; vzápětí se opět začal aktivně zapojovat do veřejných záležitostí. Procestoval Mexiko a Střední Ameriku, posílal do Španělska přípisy kritizující jednání kolonistů, soustavně se dovolával sluchu vlivných osob u dvora, apeloval na vysoké církevní hodnostáře. V roce 1532 vydal spis „o jediném způsobu obracení všech národů k pravé víře“ (*De unico vocationis modo omnium gentium ad veram religionem*), jehož základní myšlenkou byla teze o zvláštním duchovním poslání Španělska při evangelizaci Nového světa, ale také konstatování, že bylo dobyvatelům bohatství Nového světa pouze propůjčeno k naplnění nejvyššího cíle: konverze domorodců (Las Casas 1990; viz též Budil 2007, 249). O pět let později papežská bula Pavla III. *Sublimis Deus* formálně vyhlásila, že obyvatelé Ameriky jsou „opravdoví lidé“, s nimiž se nesmí zacházet jako s němými zvířaty, že jsou nepochybně schopni pochopit křesťanské učení a mnozí aktivně projevují touhu po konverzi. Proto nemají být zbavováni svého majetku a svobody, a to ani v případě, že jsou dosud pohany. Další bulou *Ad Futuram* z 19. června 1538 Pavel III. výslovně svěřil americké Indiány pod ochranu církve (Hanke 1965, 73). I toto mohl být jeden z důsledků Las Casasovy horečné aktivity, přestože rozsah jeho vlivu na papežskou politiku dnes patrně již nikdo nedokáže.

Zjevný byl jeho podíl na vyhlášení tzv. nových zákonů (*Leyes Nuevas*) v roce 1542. Tento monumentální – byť v konečném důsledku neúspěšný – pokus zastavit devastující důsledky osídlování, v rámci obecnějšího procesu budování centralizovaného státu a utužování královské moci a vlivu, vyvolal velký odpor kolonistů a vzpomínky na něj v dalších staletích soustavně přizívovaly pocit nevraživosti vůči metropoli. Původní návrh zcela rušil všechny formy znevolňování Indiánů, definitivní je naopak zásadně omezil (Brennan 1966). Las Casasovi opONENTI opakovaně a barvitě popisovali, jak „bezelstného“ krále Karla V. využil ke svým záměrům a zákony mu doslova nadiktoval, veden bezmeznou záští vůči *conquistadorům*. Dominikán Antonio Remesal tvrdil,

že král z vděčnosti za rady, jichž se mu dostalo od očitého svědka situace v Novém světě, udělil Las Casasovi biskupství Cusco, jedno z nejbohatších v Americe, skromný dominikán však tuto poctu odmítl a vyžádal si diecézi Chiapas na jihu dnešního Mexika, chudou a bezvýznamnou (Remesal 1988, 290). Dnešní badatelé vesměs tuto historku odmítají, nejen vzhledem k absenci pramenných důkazů, ale především protože neodpovídá Las Casasově dlouhodobé strategii. Jeho ideálem nebyla apoštolská pokora – vždy se snažil získat maximální vliv ve společnosti a využít jej ve prospěch svých cílů. V každém případě jsou ale historikové přesvědčeni o Las Casasově ústřední roli v procesu přípravy zákonů (Parish 1984).

Misionáři usilující o ochranu Indiánů nebyli ve svém tlaku na zákonnou ochranu Indiánů osamoceni. Stejným směrem opírali své úsilí představitelé chudší vrstvy kolonistů. Méně úspěšní dobyvatelé, kteří nezískali exkluzivní nárok na indiánskou pracovní sílu v rámci *repartimienta a encomiendy*, také chtěli získat svůj podíl z amerického bohatství. A zachování indiánské populace bylo i v zájmu španělského státu, usilujícího o zvýšení příjmů do své pokladny i zachování rovnováhy moci v koloniích. Zde ovšem opatření na ochranu Indiánů vyvolala hlasitý odpor, a to především v Peru, kde dokonce vzbouření *encomenderos* povstali se zbraní v ruce a zabili nejvyššího královského úředníka, místokrále Blasco Núñeze de Vela. Pod tímto tlakem král v tichosti ustoupil a Nové zákony nikdy nebyly skutečně uvedeny v platnost.

Las Casas se mezitím soustředil na christianizaci mayských Indiánů v Chiapasu. Dostával se přitom do ostrých střetů s kolonisty i s místními církevními představiteli. Například obyvatelé města Santiago de Guatemala zaslali do Madridu list, v němž jej popsali slovy: „mnich nevzdělaný, zvrácený, závistivý, domýšlivý a hrabivý“ (Zavala 1967, 30). Na nějakou dobu musel Las Casas z obavy o svůj život Guatemala opustit a přesídlit do Nikaraguy. Právě v této době se jeho hlas stal nejhlasi-
tější a nejbezohlednější. Ve svých snahách ochránit domorodce a omezit svévoli kolonistů se uchýloval i k metodám otevřeného nátlaku, jako bylo odmítnutí církevních svátostí a hrozby exkomunikováním. Několikrát ještě přeplul Atlantik, aby obnovil svůj vliv u dvora. Cesta v roce 1547 byla poslední a do Nového světa se již nevrátil. Bojoval ale za zájmy jeho původních obyvatel a za svou vizi skutečné křesťanské komunity z kazatelný i od psacího pultu. Nejvýznamnější z veřejných prezentací se odehrála v roce 1550, v reakci na aktivity prominentního právníka a teologa Juana Ginése de Sepúlvedy. Sepúlveda – znalec Aristotela, jehož *Politiku* přeložil do španělštiny – již ve svém starším spisu *Democrates* (1531) aplikoval Aristotelovu tezi o „přirozeném otroctví“ na americké Indiány, „od přirozenosti tupé a vyznávající barbarské a nelidské zvyklosti“. Prohlásil tak jejich násilné podrobování za legitimní.

O osmnáct let později své myšlenky v očividné reakci na spory kolem Nových zákonů ještě explicitněji zopakoval ve spisu *Druhý demokrat* [neboli] *o spravedlivých důvodech války vedené proti Indiánům* (*Democrates alter de justis belli causis apud Indios*) (Sepúlveda 1951; viz též Losada 1971).

Las Casas následně požádal krále Karla V., aby do města Valladolidu svolal přední teology, právníky a členy královské rady. Shromáždění mělo vyvrátit Sepúlvedovy teze a stanovit závazná pravidla koloniální politiky. Jakkoli se oba oponenti nikdy nesetkali tváří v tvář, vidí mnozí historikové „hádání ve Valladolidu“ jako přelomový moment, jako „první otevřené ideové střetnutí mezi dvěma podobami západního expanzionismu“ a počátek prosazování konceptu univerzálních lidských práv v evropském diskursu. V tomto pojetí se Sepúlveda stal ztělesněním vši brutality španělské *conquisty*. „Las Casas hlásá vizi evangelizace světa. Sepúlveda reprezentuje ducha pragmatického podnikání, který vyšší výkonností a vojenskou převahou zdůvodňuje mocenské nároky Západu. Svůj odpor proti aristotelskému modelu společnosti, který načrtl Sepúlveda, Las Casas opřel o křesťanskou ideu rovnosti všech lidí“ (Budil 2007, 252–253). Opět ale musíme především brát v úvahu politické a ekonomické zájmy zástupců obou stran a také skutečnost, že v samotném základu své argumentace nebyli Sepúlveda a Las Casas v rozporu. Las Casas platnost Aristotelovy teorie o přirozeném otroctví – a, jak již bylo zmíněno, ani oprávněnost zotročování černých Afričanů – nepopíral, pouze odmítl aplikovat jeho názory na Indiány, které pokládal za stejně vyspělé, ne-li vyspělejší, než byli starověcí Řekové a Římané. Připouštěl i možnost vedení „spravedlivé války“ například proti Turkům nebo heretikům, ne však proti Indiánům, kteří na vlastním území čelili španělskému vpádu.

To, že španělský král umožnil veřejnou diskusi o metodách, které z jeho země učinily světovou velmoc, nebylo tak výjimečné, jak se dnes může zdát. Již v roce 1509 vydal král Ferdinand dekret zapovídající jakémukoli úředníkovi, aby komukoli „zabránil zasílat králi nebo jiným dopisy a další informace, týkající se blaha Indií“ (Hanke 1965, 9). Byť byla svoboda projevu samozřejmě omezena v záležitostech víry, koruna – či královi rádci – si očividně uvědomovali, že pro efektivní správu nového území budou muset nejen vypracovat nové administrativní a hospodářské metody, ale také využít všechny dostupné informace, ať je jejich dodání do Madridu motivováno jakýmkoli důvody.

Ve Valladolidu nejprve v tříhodinovém projevu shrnul své argumenty Sepúlveda. Poté hovořil Las Casas: celkem pět dnů, během nichž – mimo jiné – přečetl svůj pětisetstránkový text *Argumentum Apologiae* (Las Casas 1988). Následovaly ostré srážky mezi stoupenci obou protagonistů v podobě kázání, proslovů před shromážděnými učenici i pamfletů a tezí vydávaných tiskem (Hanke 1974). Ani po několika měsících se ale nepodařilo

určit jednoznačného „vítěze“. Kolonisté v Americe oslavovali Sepúlvedu, posílali mu dary a děkovali mu za obranu svých zájmů. Nezískal nicméně povolení k publikování svých spisů, byť se našli mnozí, kteří se na něj odvolávali. Například tři roky po shromáždění ve Valladolidu obhajoval důvody spravedlivé války proti Indiánům Vasco de Quiroga v pojednání *De debellandis indis*. Podle jeho názoru by bez použití vojenské síly nebylo možné Nový svět evangelizovat. Quiroga má přitom, vedle Las Casase, pověst dalšího proslulého ochránce Indiánů, vzhledem ke svému rozsáhlému projektu evangelizace v Michoacánu, severně od Ciudad de México, v němž se také uplatnily myšlenky Thomase Mora (Zavala 1969). Víceméně nezávisle na Las Casasovi se právními otázkami souvisejícími s kolonizací Nového světa zabýval Francisco de Vitoria z univerzity v Salamance. Ve spisu *Relecciones de Indis* (1539) Vitoria určil pravidla umožňující vést spravedlivou válku, byť „přiměřenými“ prostředky, pokud například zachrání lidské bytosti „před strašlivou smrtí“ v důsledku kanibalských rituálů (Schuster 1966). Las Casas se však dál těšil přízni dvora, který oficiálně zaštilil jeho snahy získat pro Indie další misionáře. Jako autodidakt často nebyl schopen svá tvrzení dostatečně podložit odkazy na uznávané autority církevního práva, jeho emocionální vystoupení mu ale získávala početné příznivce.

„Hádání“ se Sepúlvedou bylo nicméně vyvrcholením a zároveň ukončením Las Casasovy veřejné činnosti. Téhož roku rezignoval na svůj biskupský úřad a usadil se v dominikánské koleji San Gregorio ve Valladolidu. Podpora z královské pokladny mu umožnila plně se věnovat literárním aktivitám. Právě v této době dokončil svůj patrně nejznámější a nejčastěji citovaný spis, *Stručnou zprávu o zničení Indií* (*Brevísima relación de la destrucción de las Indias*, 1552), v němž vykreslil dobývání Nového světa jako jediný řetěz záměrné krutosti. Nese se ve zcela negativním duchu, na postupu *conquisty* nevidí nic pozitivního. „Naši Španělé nelidskými a bezbožnými činy svými vylidnili, zplenili a v poušť uvedli deset království většího rozsahu než celé Španělsko,“ lamentoval. „Nekonečné loupeže a zločiny páchali, k nimž připojili a přičinili neslýchaná ukrutenství vražděním, pálením, upalováním a předhazováním lidí psům, [takže] bez víry a bez Svátosti zahynuli“ (Las Casas 1954, 21). Příznačné je, že navzdory královskému patronátu tento text nezískal oficiální povolení k vydání, proto byl publikován bez něj a následně ho zakázala inkvizice. Vyvolal také protesty přímých účastníků *conquisty*.

Jeden z vojáků doprovázejících Hernána Cortése do Mexika, Bernal Díaz del Castillo, zmínil ve svých vzpomínkách, jež nazval *Pravdivá historie dobývání Nového Španělska* (*Historia verdadera de la Conquista de la Nueva España*, 1568), osvobození otroků určených k obětování a o „potrestání“ obyvatel města Choluly, kteří chystali na Španěly léčku.

„Takhle tedy vypadaly naše ukrutnosti, o kterých píše a psát neustává biskup z Chiapy, fray Bartolomé de las Casas, který tvrdí, že jsme to potrestání provedli bez jakékoli příčiny, jen pro zábavu a z rozmaru, a říká to ve své knize umělým slohem těm, kdo to neviděli a nepoznali, takže je přesvědčí, že to potrestání a jiné ukrutnosti, o nichž píše, se udály takto, avšak ono to bylo naopak“ (Díaz del Castillo 1980, 1: 239; viz též Adorno 1988). Také Ruy González – *conquistador viejo* (tedy „starý dobyvatel“) a hodnostář ve městě Mexiko – zaslal v roce 1553 králi Karlu V. list, v němž se ohradil proti Las Casasovým obviněním, neboť dobyvatelé „prokázali velké dobro tím, že umožnili spasení Indiánů“ (Stabler, Kicza 1986, 473). Ve snaze čelit těmto výtkám byl Las Casas do posledního dechu v kontaktu se dvorem. Z tohoto důvodu dokonce v roce 1561 přesídlil do kláštera Nuestra Señora de Atocha v Madridu, kde také 17. července 1566 zemřel.

Druhý život

Spory nad jeho názory samozřejmě neustaly; a vedle oponentů našel i následovníky. Jeho vlivem – anebo tím, že si španělská koloniální správa i díky němu uvědomila cenu domorodé pracovní síly – se občas vysvětluje relativně pacifistický charakter dobývání Filipín Španěly ve druhé polovině 16. století (Ellis 2012, 131; i tento autor ale vzápětí dodává, že i v některých částech Filipín byl průběh dobývání velmi brutální a že docházelo k nevybíravému využívání domorodé pracovní síly. Viz též Poole 1966). Zároveň však byly La Casasovy plamenné formulace již za jeho života použity v kontextu, který sám autor dozajista nezamýšlel. Chopili se jich totiž protivníci španělských králů z řad nově ustaveného protestantského tábora. Z holandských a anglických tiskáren vycházely pamflety zaštitěné jeho jménem. Barvitě detaily svévolného zabíjení a mučení výborně posloužily protestantské ideologické válce proti katolictví i v soupeření o bohatství Nového světa.

Například v roce 1580 princ Vilém I. Oranžský v průběhu holandského povstání obvinil Španělsko z páchání „strašlivých činů“ proti Indiánům; v předmluvě holandského vydání „Stručné zprávy“ z roku 1620 Ian Evertss Cloppenburg jedním dechem propojil téma násilné konverze Indiánů a nezávislosti Spojených provincií (Keen 1971, 11). První anglický překlad spisů Bartolomé de Las Casase nesl výmluvný titul *Pravá tvář krvavého papežerství* (Las Casas 1689). Na území Iberského poloostrova vyšla „Stručná zpráva“ jen jedni. V Barceloně roku 1646, kdy zde propuklo protišpanělské povstání. Také čeští protestanti – mimo jiné Jan Amos Komenský – vzpomínky na to, jak „Španihelové před sto lety v Novém světě hospodařili [a] rozličnými smrtmi nebohé, neozbrojené

Amerikány, ne jak hovada, než jako housenky, brániti se nemohoucí hubili, [...] jak napsal Bartholomeus de Las Casas, arcibiskup jejich“, využívali jako argument proti rozpínavému katolicismu (Komenský 1978, 83–84). To vše dalo základ tzv. černé legendě, vykreslující španělského dobyvatele jako násilníka motivovaného výlučně touhou po bohatství a proces dobývání Ameriky líčící jako nepřetržitou a cílenou likvidaci původního obyvatelstva.³² Autoři 18. století šli ještě dále a excesy při *conquistě* zdůvodnili zaostalostí španělské společnosti, její náboženskou bigotností a středověkou omezeností. Las Casas se v tomto pojetí stal apoštolem osvícenství. Shromáždění francouzských biskupů, svolané v roce 1801 Napoleonem, oficiálně vyjádřilo podivení nad tím, že biskup z Chiapasu dosud nebyl svatořečen (Keen 1971, 27). Je příznačné, že k tomu nedošlo dodnes.

Nemlčeli ani protagonisté nezávislosti bývalých španělských kolonií na území Ameriky. „Uplynula tři století, co začalo barbarství, jehož se dopustili Španělé na rozlehlé polokouli Kryštofa Kolumba. Barbarství, které současný věk odmítl jako vybájené, protože se zdá být horší než lidská zvrhlost. [...] Humanistický biskup z Chiapasu, Las Casas, apoštol Ameriky, zanechal o těchto barbarských činech budoucím generacím stručnou zprávu,“ uvedl ve svém „dopise z Jamajky“ v roce 1815 Simón Bolívar. Navrhoval také, aby se hlavní město budoucího nezávislého státu Nová Granada nazývalo Las Casas (Bolívar 2004, 28). Ovšem z celého rozsáhlého Las Casasova díla zmiňuje Bolívar právě jen „Stručnou zprávu“. Las Casas byl v této době – a hluboko do 20. století – citován, byly o něj sváděny horečné debaty, ale jeho ostatní texty zůstávaly neznámé nebo nevydané, zapomenuté ve veřejných a soukromých archivech. Teprve v roce 1951 vydal francouzský badatel Marcel Bataillon první ze série svých studií o Las Casasově životě a díle (Bataillon 1965; pro soupis Las Casasových děl viz Hanke, Giménes Fernández 1954).

Historik Antonio de Solís v kronice dobytí Mexika (*Historia de la conquista de Méjico*, 1684) obvinil Las Casase z toho, že projevoval „více horlivosti než touhy po pravdě“ a tím spíše než Indiánům napomohl nepřítelům Španělska (Solís 1684, 229). I během 19. a 20. století se zejména španělští historikové pokoušeli hájit metody španělské kolonizace a zdůraznit její pozitivní stránky, na prvním místě šíření křesťanského náboženství namísto prolévání krve lidských obětí a kanibalismu či zastavení vzájemných sporů indiánských kmenů. Tato vlna vyvrcholila dílem Ramóna Menéndeze Pidala, jenž biskupa z Chiapasu vidí jako fanatického zrádce Španělska (Menéndez Pidal 1963, viz též Diez de Medina 1964),

³² Samotný termín „černá legenda“ se ovšem poprvé objevil až počátkem století dvacátého (Juderías 1914, viz též Gibson 1971).

Ostatně i v latinskoamerickém prostředí se během 20. století „bílá legenda“ výrazně rozvíjela. V Mexiku například tento směr reprezentovali badatelé zděšení sociálním neklidem vyvolaným mexickou revolucí a pěstující nostalgii po stabilitě koloniální doby. Zároveň se ozvali historikové, kteří zpochybnili Las Casase jako hodnověrného svědka. A to nejen proto, že sousloví „statisíce“ nebo „miliony“ musíme v souladu s dobovou rétorikou číst jako synonyma pro „mnoho“. Samozřejmě není jisté, kolik Indiánů v Americe před rokem 1492 žilo, a jaký tedy byl jejich procentuální úbytek. Několik badatelů z pobočky kalifornské univerzity v Berkeley nicméně vyslovilo v sedmdesátých letech hypotézu, potvrzenou poté rozsáhlými analýzami dochovaných tělesných pozůstatků z doby dobývání, že na vymírání domorodé populace měly největší podíl epidemie evropských chorob, jako byly tuberkulóza, chřipka nebo plané neštovice, proti nimž neměli Indiáni dostatečnou imunitu. Jednalo by se tedy sice o důsledek evropské přítomnosti, ovšem o důsledek Španěly nezamýšlený. Tito historikové navíc ukázali, že je třeba pozorněji číst a interpretovat i jiné typy koloniálních pramenů. Řada jednotlivců, domácností a celých osad z pohledu španělské administrativy „zmizela“ ze soupisů, to však nutně nemuselo znamenat jejich fyzický zánik, ale spíše jejich integraci do nejnížší vrstvy koloniální společnosti (Cook, Borah 1971).

Přesto dodnes vycházejí eseje, články i knihy užívající výrazy „holocaust“ nebo „genocida“, vztahující události dobývání k problémům dneška a prezentující dějiny Ameriky výlučně jako příběh utrpení a útla-ku původních obyvatel. Problém je samozřejmě v chápání pojmu „genocida“. Pokud pod ním rozumíme cílené vyvražďování konkrétní populace, pak jej lze pro situaci ve španělských koloniích v Novém světě použít jen s těžší. Původní obyvatelé byli vytlačováni ze svých území, zotročováni, jejich kultura byla násilně vykořeňována. Právě proto ale nebylo v zájmu dobyvatelů záměrně počty domorodé populace snižovat, jakkoli byly pracovní podmínky kruté a utrpení jednotlivců i celých etnických skupin dnes jen těžko představitelné. V tomto smyslu Las Casas rozhodně nepřeháněl. Příliš doslovné přejímání „očitých svědectví“ této komplikované osobnosti či jeho vykreslování jako tragického hrdiny, jehož půlstoleté úsilí přišlo vniveč, ale jeho životní příběh výrazně deformuje.

Tím spíše, že po roce 1945 získala debata o španělském dobývání Ameriky další rozměr. Las Casasovy výtky proti španělským *conquistadorům* lze totiž namířit proti evropskému expansionismu jako celku; zvláštního významu proto nabyly v souvislosti s dekolonizací Afriky a Asie a v kontextu studené války. Zatímco Hernán Cortés se stal v ideologicky zabarvených historických dílech ztělesněním dobyvačné Evropy a jeho milénka Malinche nejen personifikací ztýrané indiánské rasy, ale všech utlačovaných národů světa, Las Casas byl vyzdvihován

jako průkopník dekolonizace. „Dnešní imperialisté se liší od středověkých conquistadorů jen technikou a metodou, nikoliv cílem nebo morálkou,“ konstatoval roku 1954 editor českého vydání „Stručné zprávy“ Josef Plojhar. „Jejich cílem je též zmocnit se bohatství země, podrobit její lid a vykořisťovat jeho práci. [...] Las Casas, velký křesťan a humanista XVI. století, který válku nenáviděl a prohlašoval ji za největší zlo, plně uznal právo napadených a porobených národů na odpor proti uchvatiteli“ (Plojhar 1954, 11). Emoce znovu vytryskly kolem roku 1992, v souvislosti s pětistým výročím objevení Ameriky. Dodnes zůstává Las Casasovo svědectví neuragickým bodem latinskoamerického a vlastně i evropského vnímání sebe sama. Bylo dobytí Nového světa východním bodem moderní doby, směřující ke stále dynamičtějšímu šíření evropské techniky a kultury, nebo prvním krokem Evropy k devastaci zbytku světa a následně k sebezničení? Historikové nedokáží takové otázky jednoznačně zodpovědět. Jisté ale je, že Las Casas byl v dobrém a zlém mužem své doby, byť možná přispěl k její dílčí transformaci; totéž však lze říci o jeho protivnících.

Výběrová literatura

Adorno, R.

1988 Discourses on Colonialism: Bernal Díaz, Las Casas and the Twentieth-Century Reader. In *MNL* 103, 2, s. 239–258.

Baptiste, V. N.

1990 *Bartolomé de Las Casas and Thomas More's Utopia: Connections and Similarities*. Culver City: Labyrinthos.

Bataillon, M.

1950 *Erasmus y España: Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI*. México: Fondo de Cultura Económica.

Bataillon, M.

1965 *Études sur Bartolomé de Las Casas*. Paris: Centre de Recherches de l'Institut d'Études Hispaniques.

Bolívar, S.

2004 Dopis z Jamajky [1815]. In Housková, A. (ed.). *Druhý břeh Západu: Výbor iberoamerických esejů*. Praha: Torst.

Brennan, M. G.

1966 Las Casas and the New Laws. In *Revista de Historia de América*, No. 61/62, s. 23–41.

Budil, I. T.

2007 *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Triton.

Clayton, L. A.

2012 *Bartolomé de Las Casas: A Biography*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.

Cook, S. F.; Borah, W.

1971 *Essays on Population History: Mexico and the Caribbean*, 3. sv. Berkeley: University of California Press.

Dávila Padilla, A.

1595 *Historia de la fundación y discurso de la provincia de Santiago de México, de la Orden de Predicadores por las vidas de sus varones insignes y casos notables de Nueva España*. México.

Díaz del Castillo, B.

1980 *Pravdivá historie dobývání Mexika* [1568], 2. sv. Praha: Odeon.

Diez de Medina, F.

1964 Una Polemica que dura cuatro siglos: El padre Las Casas y el último libro de don Ramón Menéndez Pidal. In *Journal of Inter-American Studies* 6, 3, s. 425–431.

Ellis, R. R.

2012 *They Need Nothing: Hispanic-Asian Encounters of the Colonial Period*. Toronto: University of Toronto Press.

Gibson, Charles (ed.)

1971 *The Black Legend. Anti-Spanish Attitudes in the Old World and the New*. New York: Knopf.

Giménez Fernández, M.

1971 Fray Bartolomé de las Casas: A Biographical Sketch. In Friede, J.; Keen, B. (eds.). *Bartolomé de Las Casas in History: Toward an Understanding of the Man and His Work*. DeKalb: Northern Illinois University Press, s. 67–125.

Keen, B.

1971 Introduction: Approaches to Las Casas. In Friede, J.; Keen, B. (eds.). *Bartolomé de Las Casas in History: Toward an Understanding of the Man and His Work*. DeKalb: Northern Illinois University Press, s. 3–63.

Hanke, L.

1964 More Heat and Some Light on the Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America. In *Hispanic American Historical Review*, 44:3, s. 293–340.

1965 *The Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America*, 2. vyd. Boston: Little, Brown & Co.

1974 *All Mankind is One: A Study of the Disputation Between Las Casa and Juan Ginés de Sepúlveda in 1550 on the Intellectual and Religious Capacity of the American Indians*. DeKalb: Northern Illinois University Press.

Hanke, L.; Giménes Fernández, M.

1954 *Bartolomé de las Casas 1474–1566: Bibliografía crítica y cuerpo de materiales para el estudio de su vida, escritos, actuación y polémicas que suscitaron durante cuatro siglos*. Santiago de Chile: Librería Monte Sarmiento.

Hera, A. de la

1992 El patronato y el vicariato regio en Indias. In Borges, P. (ed.). *Historia de la Iglesia en Hispanoamérica y Filipinas*, sv. 1. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, s. 63–97.

Chauvet, F.

1970 Fray Jacobo de Tastera, misionero y civilizador del siglo XVI. In *Estudios de Historia Novohispana*, 3, s. 7–33.

Juderías, J.

1914 *La leyenda negra y la verdad histórica: contribución al estudio del concepto de España en Europa, de las causas de este concepto y de la tolerancia política y religiosa en los países civilizados*. Madrid: Tipografía de la Revista de Archivos.

Kolumbus, K.

1942 *Kolumbův lodní deník*. Praha: Novina.

Komenský, J. A.

1978 Truchlivý [1624]. In *Dílo Jana Amose Komenského*, sv. 3. Praha: Academia, s. 19–137.

Las Casas, B. de

1689 *Popery Truly Display'd in its Bloody Colours: Or, a Faithful Narrative of the Horrid and Unexampled Massacres, Butcheries, and all manners of Cruelties that Hell and Malice could invent, committed by the Popish Spaniards*. London.

1954 *O zemi indijských pustošení a vylidňování zpráva nejstručnější [1552]*. Praha: Nakladatelství Lidová demokracie.

- 1988 *Apología* [1550]. Madrid: Alianza.
- 1990 *Del único modo de atraer a todos los pueblos a la verdadera religion*, ed. Paulino Castañeda Delgado, Antonio García del Moral. Madrid: Alianza.
- 1994 *Historia de Indias* [1517], ed. Miguel Angel Medina, Jesús Angel Barreda, Isacio Pérez Fernández. Madrid: Alianza.
- Losada, Á.
- 1971 The Controversy between Sepúlveda and Las Casas in the Junta of Valladolid. In Friede, J.; Keen, B. (eds.). *Bartolomé de Las Casas in History: Toward and Understanding of the Man and his Work*. DeKalb: Northern Illinois University Press, s. 279–306.
- Menéndez Pidal, R.
- 1963 *El padre Las Casas, su doble personalidad*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Pérez Fernández, I.
- 1984 *Cronología documentada de los viajes, estancias y actuaciones de Fray Bartolomé de Las Casas*. Bayamon: Centro de Estudios de los Dominicos del Caribe.
- Parish, H. R.
- 1984 Bartolomé de las Casas: una saga para nuestro tiempo. In Zoblein, M. M. (ed.). *Bartolomé de las Casas: liberación para los oprimidos*. Visalia: Josten's American Yearbook Co., s. 17–27.
- Plojhar, J.
- 1954 Hlasatel míru Las Casas: Jeho doba a dílo. In Las Casas, B. de. *O země indijských pustošení a vylidňování zpráva nejstručnější*. Praha: Nakladatelství Lidová demokracie, s. 6–12.
- Poole, S.
- 1966 Successors to Las Casas. In *Revista de Historia de América*, No. 61/62, s. 89–114.
- Quevado, F. de
- 1609 *España defendida y los tiempos de ahora de las calumnias de los noveleros y sediciosos*. Madrid.
- Remesal, A. de
- 1988 *Historia General de las Indias Occidentales y particular de la gobernación de Chiapas y Guatemala*, ed. Carmelo Sáenz de Santa María. Madrid: Editorial Porrúa.
- Rummel, E.
- 1999 *Jimenez de Cisneros: On the Threshold of Spain's Golden Age*. Tempe: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies.

- Saint-Lu, A.
1986 Prólogo. In Las Casas, B. de. *Historia de las Indias*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, sv. 1, s. I-CLXXVI.
- Sepúlveda, J. G. de
1951 *Tratado sobre las justas causas causas de la guerra contra los Indios* [1545], ed. Angel Losada. Madrid: CSIC.
- Schuster, E. J.
1966 Juridical contributions of Las Casas and Vitoria. In *Revista de Historia de América*, No. 61/62, s. 133-146.
- Simpson, L. B.
1929 *The Encomienda in New Spain: Forced Native Labor in the Spanish Colonies*. Berkeley: University of California Press.
- Solís, A. de
1684 *Historia de la conquista de Méjico*. Madrid.
- Stabler, A. P.; Kicza, J. E.
1986 Ruy González's 1553 Letter to Emperor Charles V: an annotated translation. In *The Americas* 42, s. 473-487.
- Zamora, M.
1989 'Todas son palabras formales del Almirante': Las Casas y el Diario de Colón. In *Hispanic Review* 57:1, s. 25-41.
- Zavala, S.
1967 *Contribución a la historia de las instituciones coloniales de Guatemala*. Guatemala: Editorial Universitaria.
1969 En torno del tratado 'De debellandis Indis' de Vasco de Quiroga. In *Historia Mexicana* 18:4, s. 623-626.
1991 *Las conquistas de Canarias y América*. Las Palmas: Cabildo Insular de Gran Canaria.

